

Benkő Tibor ny. vezérezredes:

A SIKERES HADERŐFEJLESZTÉS ZÁLOGA (1.)

Ha békét akarsz, légy képes annak megőrzésére!

DOI: 10.35926/HSZ.2023.1.1

ÖSSZEFOGLALÓ: A 21. század kihívásaival szembenézni, valamint a kialakult kockázatokat és veszélyeket eredményesen kezelni korszerű, folyamatosan megújuló képességű haditechnikai eszközök nélkül elképzelhetetlen. Ugyanúgy lehetetlen a mindenoldalú biztosítás – többek között az anyagi erőforrások folyamatos rendelkezésre állása – nélkül is, de ebben az esetben nem csupán Montecuccoli híres mondására¹ kell gondolni. Viszont a „pénz, paripa, fegyver” együttese is csak szükséges és elengedhetetlen feltétele a sikeres műveleteknek, hiszen a katonai képesség megteremtésének és folyamatos fenntartásának számtalan² összetevője van. Ezek közül kiemelendő az emberierőforrás-képesség létrehozása és teljes körű biztosítása. Az elmúlt években többek között éppen ezért állította a honvédelmi vezetés a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program középpontjába a nemzete és hazája iránt elkötelezett, lojális embert, magát a jól képzett, korszerű eszközökkel és modern egyéni felszereléssel ellátott katonát.

KULCSSZAVAK: haderőfejlesztés, emberi erőforrás, katonai képesség, korszerű eszközök, modern felszerelés

A SZERZŐRŐL:

Dr. Benkő Tibor ny. vezérezredes (PhD), a Honvéd Vezérkar volt főnöke (2010. jún. 6. – 2018. máj. 16.) és honvédelmi miniszter (2018–2022), a Nemzeti Közszolgálati Egyetem egyetemi magántanára

A HADERŐFEJLESZTÉST KIVÁLTÓ OKOK

Napjainkban még mindig sokan fogalmazzák meg a kérdést: ugyan mi indokolta a Magyar Honvédség ilyen nagymértékű fejlesztését? A válasz szerintem egyszerű és gyakorlatias – de természetesen ehhez értelmezni és értékelni kell a körülöttünk kialakult nemzetközi biztonságpolitikai helyzetet.

¹ A híres hadvezérnek tulajdonított, gyakran idézett mondás szerint a háborúhoz három dolog kell: „pénz, pénz, pénz”. Lásd ennek kapcsán különösen Nagy Levente et al.: *Raimondo Montecuccoli és műve*. In: Raimondo Montecuccoli: A magyarországi török háborúkról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 23. http://real.mtak.hu/92823/7/12_Montecuccoli_Magyarorszag_i_torok_haboruk.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

² Sticz László: A logisztikai munkafolyamatok program alapú támogatása. Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2010, 63–65. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12192/ertekezés.pdf;jsessionid=B7A4C29EE59513A596DD2E0414DDFDE?sequence=1> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

1. Az első és legfontosabb szempont:

- van egy ország, nevezetesen a mi hazánk, amelynek – mint minden más országnak – megvannak a saját, nemzeti érdekei, és minél erősebb egy ország, annál inkább érvényt tud szerezni érdekei érvényesítésének, ezáltal kevésbé lesz kiszolgáltatva más nemzetek érdekeinek;
- hazánknak vannak olyan értékei, amelyeket elődeink, őseink teremtettek meg számunkra az elmúlt évszázadokban, sokszor súlyos véráldozatok árán, és ezeket az értékeket nemcsak megőriznünk és védenünk kell, hanem tovább is kell gyarapítanunk gyermekeink, unokáink és az utánuk következő nemzedékek számára;
- vannak szeretteink, akikért felelősséggel tartozunk, akiket óvnunk és védenünk kell, hiszen ez a mi dolgunk, a mi kötelességünk, és ki mástól várhatnánk és várnánk el mindezt, ha mi nem tennénk meg minden tőlünk telhetőt saját békénk és biztonságunk megőrzése érdekében.

2. A haderőfejlesztési program elindításának másik alapvető oka, hogy megváltozott, mégpedig jelentős mértékben – és sajnos negatív irányban – a világ, és azon belül térségünk biztonsági helyzete. Rendkívül gyors, éles, sokszor kiszámíthatatlan, újszerű kihívások és fenyegetések jellemzik napjaink biztonságpolitikáját. Ezekhez a romló, biztonsági környezetünkben megjelenő hatótényezőkhez, tendenciákhoz kell sorolnunk:

- a szomszédságunkban zajló orosz–ukrán háborút és a hozzá társítható gazdasági (mindenekelőtt energiabiztonsági) válságot, valamint annak társadalmi, politikai és pénzügyi következményeit;
- a Nyugat-Balkán egyes országai között feszülő ellenérdekeket, adott esetben szembenállást, és a térség szinte folyamatos forrongását;
- az úgynevezett MENA-régióban³ található országok politikai, gazdasági, társadalmi (nemzeti-etnikai, törzsi és vallási) instabilitását és a hozzájuk kapcsolódó, közvetlenül vagy közvetve jóformán egész Európát érintő migrációs válságot.

A fentiekben túl többek között olyan biztonsági kihívásokkal is számolnunk kell, mint:

- a Krím félsziget Oroszország általi annektálásával egyidejűleg⁴ megjelent újszerű hibrid hadviselési forma;
- a napjainkban egyre inkább kihívást jelentő és felerősödő kiberművelési tevékenységek és következményeik;
- az információs műveletek súlypontjának eltolódása és annak felerősödése;
- az éghajlati változások okozta környezeti hatások és következményeik;⁵
- a járványok és különféle egyéb egészségügyi kockázatok megjelenése; ez utóbbira példa egyrészt a 2019-ben kezdődött, az egész világot érintő koronavírus-járvány, amelynek kórokozója még napjainkban is jelen van, és ezért még mindig komoly kockázatot jelent, másrészt a közelmúltban számos helyen felütötte fejét a majomhimlő.⁶

³ Middle East and North Africa – a közel-keleti és észak-afrikai régió.

⁴ 2014. március 16-án egy máig vitatott legitimitású „népszavazást” követően.

⁵ Isaszegi János: A 21. század élettérháborúi a földért, a vízért, az élelemért, a... létezésért. Válságövezetek konfliktusai és háborúi. Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.

⁶ WHO: A majomhimlő hivatalos neve 2022. november 28. óta „mpox”. „Mpox néven hivatkozik ezentúl az Egészségügyi Világszervezet (WHO) az eddig majomhimlőnek nevezett járványos megbetegedésre – derült ki a szervezet hétfői bejelentéséből. A tervek szerint a majomhimlő elnevezést egy év alatt vezetik ki teljesen, addig mindkét néven lehet hivatkozni a betegségre – teszik hozzá a közleményben. A változtatást azzal indokolták, hogy több olyan panaszt kaptak, mely szerint a majomhimlő elnevezés rasszista és megbélyegző.” Majomhimlő – WHO: mpox lesz a betegség új elnevezése. MTI, 2022. 11. 28. <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2022/11/28/majomhimlo-who-mpox-lesz-a-betegseg-uj-elnevezese> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 28.)

Vagyis láthatjuk, hogy biztonságunk megtartása érdekében számtalan feladatot magukban foglaló kihívásokkal kell szembenéznünk, és azok elhárítására különböző képességek megteremtésével és folyamatos rendelkezésre állásával kell számolnunk.

3. A kiváltó okok harmadik helyén a NATO-tagságunkból, vagyis a szövetségi kötelezettségünkön adódó feladatainkat említem. Térségünkre, vagyis Közép-Európa térségére a NATO kettős fenyegetettségi irányt jelöl meg. Mindkettőt kiértékelve és elemezve Magyarországnak és azon belül a Magyar Honvédségnek vannak kiemelt feladatai, amelyek további védelmi képességek megteremtését igénylik.

A NATO első helyen az ún. „*keleti fenyegetés*” kiemelt kockázatait fogalmazta meg, amely tulajdonképpen az orosz fenyegetést jelenti (és ez a fenyegetés napjainkra már valósággá vált). Ebben az irányban a Magyar Honvédség NATO-tagállamként *együtműködési, támogatási és megerősítő feladatokat* lát el. Részese mind a NATO általi „*elrettetés és megerősítés*”⁷ folyamatainak és műveleteinek, mind pedig a walesi csúcserkezesleten elfogadott *Készenléti Akcióterv (RAP)*⁸ alkalmazásának.

A másik irány az ún. „*déli fenyegetettség*” iránya, amely Magyarországot a nyugat-balkáni térség instabilitása miatt közvetlenül is érinti. A NATO ehhez az irányhoz sorolja – különösen a párizsi és a brüsszeli terrortámadásokat követően – az *erősödő terrorveszélyt* és a tömeges *illegális migráció* okozta kihívásokat. Évek óta ebben a veszélyeztetett irányban alkalmazzuk békefenntartó erőnk jelentős részét,⁹ de részt vállaltunk a NATO védelmi segítségnyújtásában, és jelenleg is hozzájárulunk a NATO Déli Regionális Központ katonai megerősítéséhez.

Ezen túlmenően – mint elkötelezett és aktív szövetséges – ebben az irányban Magyarország néhány szomszédos országgal együtt felelősséget érez nemcsak az ország, de a térség biztonságának megőrzéséért is. Többek között ezért hoztuk létre és működtetjük – mint a NATO vezetési elemét – a Székesfehérváron található Közép-európai Többnemzeti Hadosztály-parancsnokságot (HQ MND-C¹⁰) és a Szolnokon települt Regionális Különleges Műveleti Komponensparancsnokságot (R-SOCC¹¹). A felsoroltak alapján látható, hogy Magyarország kiveszi részét a térség békéjének és biztonságának a garantálását szolgáló szövetségi feladatokból, amelyek szintén igénylik a magyar haderő jelentős fejlesztését és erősítését.

A fent említett kockázatoknak és veszélyeknek a jelenléte és felerősödése, valamint a biztonságunkat garantáló feladatok ellátására való alkalmasságunk megteremtése megkövetelte, hogy minél előbb hajtunk végre egy gyors, gyakorlatilag jóformán minden részterületre kiterjedő haderőfejlesztést, amely országunk biztonságának a zálogát jelentő, és az egyre

⁷ „Az elrettetés és a megerősítés mellett Varsóban hangsúlyozták a párbeszéd fontosságát, mert az Oroszországi Föderáció léte realitás Európában.” Siposné Kecskeméthy Klára: NATO-csúcstalálkozó az elrettetés és a védelem jegyében (Varsó, 2016. július 8–9.). Hadtudomány, 2017/1–2., 114–126. https://www.mhht.eu/hadtudomany/2017/2017_1-2/HT_2017_114-126.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

⁸ Readiness Action Plan.

⁹ A honvédség aktuális külföldi katonai missziói. Országgyűlés Hivatala, Infojegyzet, 2020/62., 2020. 10. 02. https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_62_honvedsegi_missziok.pdf/9fe7c180-a8a9-8573-c1ed-754bca3e026a?t=1601625018866 (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

¹⁰ Headquarters Multinational Division Centre.

¹¹ Regional Special Operations Component Command.

nagyobb törődést érdemlő *nemzeti ellenálló képesség*¹² (*national resilience*)¹³ megteremtését is szolgálja.

A haderőfejlesztést úgy indítottuk útjára, hogy az a katonai képességek megteremtésének maximális biztosítása mellett szolgálja a hazai hadiipar fejlesztését, az ország gazdasági erősödését, valamint számos új munkahely megteremtésével támogassa a foglalkoztatási politikánkat, annak további erősödését és szilárdságát is.

A haderőfejlesztést kiváltó okokat tehát már megismertük. A következőkben vizsgáljuk meg a haderőfejlesztés főbb összetevőit és mértékét is. Azt az okok felsorolása kapcsán már érzékelhettük, hogy miért nem szabad késlekednünk és miért szükséges a fejlesztéshez mihamarabb hozzálátnunk. De vajon miért kell ilyen széles spektrumú és ilyen nagy volumenű fejlesztést végeznünk, hiszen a program elindításakor már 18 éve tagjai voltunk a NATO-nak, amely a tagországokkal szemben eddig is támasztott követelményeket? Felmerül a kérdés: hol hibáztunk, mit rontottunk el? Miért nem tartottuk fontosnak a honvédelem és azon belül a haderő fejlesztésének ügyét? Vajon a védelem- és biztonságpolitikai kutatások nem voltak eléggé körültekintőek, vagy nem terjedtek ki mindenre? Vagy rossz, helytelen elemzések, esetleg hibás következtetések születtek, aminek következményeként került ilyen helyzetbe az ország fegyveres védelmét ellátni hivatott honvédség? Vagy csupán azt mondtuk, hogy az ország gazdasági helyzete „most” nem teszi lehetővé? Számtalan kérdést lehetne még megfogalmazni, de már ezek alapján is kijelenthetem: szerintem a felsorolt feltételezések mindegyikének van szerepe ebben a kialakult helyzetben, és szerencse, hogy mindeközéig nem fizettünk súlyos árat a mulasztásokért.

Meggyőződésem, hogy a hibákat nemcsak itthon kell keresnünk, hanem a NATO bizonyos stratégiai irányelveiben, valamint azok meghatározásának tartalmi és formai elemeiben is, amelyek nemcsak lehetőségeket adtak a tagállamok politikai döntéshozóinak az egyszerűbb és olcsóbb megoldások választásához, hanem szinte tálcán kínálták azok elfogadását is. Az viszont egyértelműen hazai hiba volt, hogy a NATO kollektív védelmének¹⁴ égisze alatt meghúzódva, félvállról vettük és kezeltük az alapvető szövetségi elvárásokat¹⁵ és az azoknak való megfelelést. Igaz, ebben nagy szerepe volt többek között a NATO – bár gazdaságosnak és ebből a szempontból még logikusnak is tűnő – *Smart Defence* programjának,¹⁶ valamint annak is, hogy elsősorban a missziós feladatokhoz szükséges képesség

¹² 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. 5. és 7. §. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-93-00-00> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 24.)

¹³ Resilience (angol kifejezés) jelentése: rugalmas reagálóképesség; állóképesség; ellenálló képesség; szívósság, rugalmasság.

¹⁴ The North Atlantic Treaty. Washington D.C., 04 April 1949. NATO E-Library, Article 3. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

¹⁵ „A jelen szerződésben kitűzött célok hathatósabb elérése érdekében a Felek külön-külön és együttesen, folyamatos és hathatós önszegély és kölcsönös segítség útján, fenntartják és kifejlesztik egyéni és kollektív védelmi képességüket fegyveres támadással szemben.” Az Észak-atlanti Szerződés. 1949. 04. 04. NATO E-Library, 3. cikk. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

¹⁶ Lisa Aronsson – Molly O’Donnell: Smart Defense and the Future of NATO: Can the Alliance Meet the Challenges of the Twenty-First Century? Conference Report, Chicago Council on Global Affairs, 03. 28–30. 2012., Chicago, Illinois. https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Conference_Report.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 11. 20.)

és készenlét fontosságára helyeztük a hangsúlyt – miközben háttérbe szorult az átfogó védelmi képességek erősítése.¹⁷

Ugyanakkor nem szabad elfelejtenünk, hogy mind a nemzeti haderő egészének, mind egyes alrendszerének, képességeinek fejlesztése – mint a béke és biztonság egyik alapvető záloga – alapvetően a mi dolgunk, felelőségünk és kötelességünk volt (illetve lett volna) az adott időszakokban – és ezt a jövőben is mindenféleképpen kiemelt kötelességünknek kell tekintenünk.

A MAGYAR HONVÉDSÉG HELYZETE A HADERŐFEJLESZTÉS MEGINDÍTÁSAKOR

Világos kormányzati célkitűzés és miniszterelnöki feladatszabás alapján a honvédelmi tárca azt a feladatot kapta, hogy hozzuk létre a korábbiakban felsorolt biztonsági kihívások, kockázatok és fenyegetések tükrében a kor követelményeinek és kihívásainak megfelelő, korszerű, modern technikai eszközökkel felszerelt, a térség meghatározó erejét felvonultatni képes, jól kiképzett és felkészített, a hazájuk iránt elkötelezett, lojális katonákból álló, nemzeti önerőt jelentő Magyar Honvédséget. Ehhez a kormány a szükséges támogatást biztosítja.

Hogy miért és milyen cél elérése érdekében kell építkeznünk, az a fenti gondolatmenet és érvek ismeretében egyértelmű. Hogy hol, mivel és milyen mértékben kezdjük, milyen ütemezéssel haladjunk, azt az akkori helyzet elemzésének és következtetésekének összegzése adta. Tálás Péter meglehetősen pontos áttekintést adott az évtizedek alatt kialakult alaphelyzetről a *Negyedszázad magyar haderőreform-kísérleteinek vizsgálódási kereteiről*¹⁸ című írásában, mely a Nemzeti Közszolgálati Egyetem *Magyar Biztonságpolitika 1989–2014* című tanulmánykötetében jelent meg.

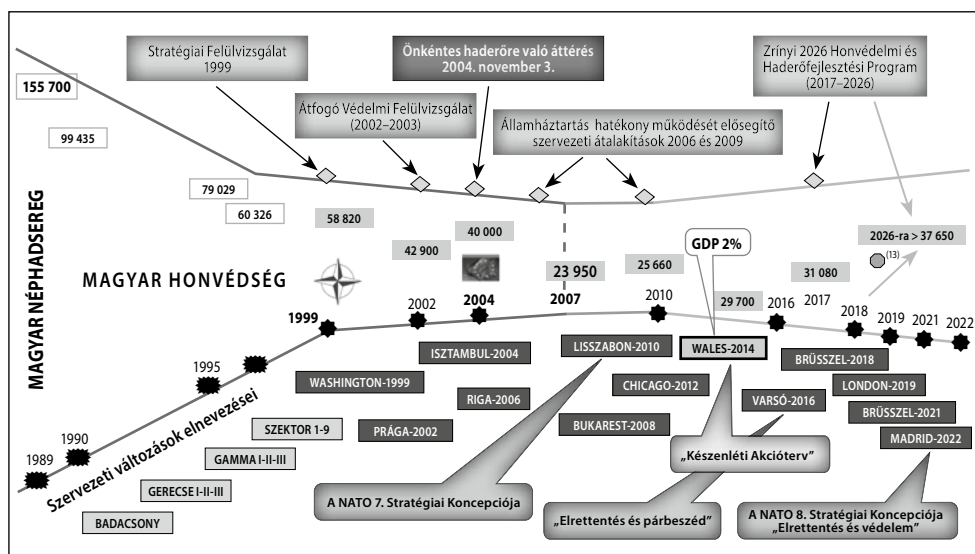
A következőkben néhány ábrával és kiegészítő megjegyzéssel kívánom szemléltetni azt, hogy honnan, milyen alapokról indultunk neki a *Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program*¹⁹ (meghirdetésekor Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program) megvalósításának.

Az 1. ábra a Magyar Honvédség létszámviszonyainak alakulását, valamint a NATO-csúcserőkezeltek és azok hazai lekötésének az eredményeit mutatja. Érdemes megfigyelni, hogy a NATO-csatlakozást követően sem stabilizálódott a helyzet, sőt ellenkezőleg, már volt hivatkozási alap is, ilyen volt például „a NATO majd megvéd bennünket”. Látható, hogy a honvédség kérdését illetően miként tükröződött Magyarország politikai vezetőinek biztonság- és fenyegetettség-percepciója, és miket eredményeztek az úgynevezett haderő-átalakítási vagy haderő-felülvizsgálati események.

¹⁷ A NATO koncepciója 10 év alatt jelentősen megváltozott. 2003-ban még könnyű képességeket felvonultató, expedíciós haderőt kívánt fejleszteni, ezért a nehézfegyverzetet biztosító képességek Magyarországon is zömében felszámolásra vagy jelentős mértékű csökkentésre kerültek. Ezzel szemben 2013-ban a NATO elvárása viszont 180 fokot fordult. A tagországok felé a nehéz képesség fejlesztése és a NATO részére történő felajánlása lett az elvárás.

¹⁸ Tálás Péter: *Negyedszázad magyar haderőreform-kísérleteinek vizsgálódási kereteiről*. In: Tálás Péter – Csiki Tamás (szerk.): *Magyar biztonságpolitika, 1989–2014. Tanulmányok*. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 9–22.

¹⁹ „A HM fejezet részére biztosított forrásokon alapulva folytatódik az elmúlt 25 év legátfogóbb és legkomplexebb fejlesztési programja, az 1298/2017. (VI. 2.) Korm. határozatban kihirdetett Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program (Zrínyi 2026 HHP).” <https://www.parlament.hu/irom41/00503/adatok/fejvezetek/13.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 21.)

1. ábra Létszámváltozások a Magyar Honvédségnél (1989–2022) (Szerkesztette a szerző)

Így jutottunk el közel két évtized alatt odáig, hogy az egykor több mint 155 ezer fős Magyar Néphadseregből 2007-re csupán 23 950 főre apadt a Magyar Honvédség létszáma – ez volt létszámkeretünk mélypontja. A helyzetet csak súlyosította, hogy 2004-ben a sorkatonai szolgálat felfüggesztését és az önkéntes haderőre történő áttérést követően megkezdődött a hadkiegészítés rendszerének drasztikus leépítése, valamint a hadkiegészítéshez kapcsolódó állampolgári kötelezettségek jelentős mértékű lazítása is. Megszűntek a bejelentési kötelezettségek, a kiírások, a lebiztosítások, a mozgósítással és a tartalékos katonákkal közösen végrehajtott gyakorlatok, ezáltal folyamatosan csökkent a rendelkezésre álló kiképzett tartalékos katonák létszáma, ami jelentős kockázati tényezőként hatott az ország védelmi képességére.

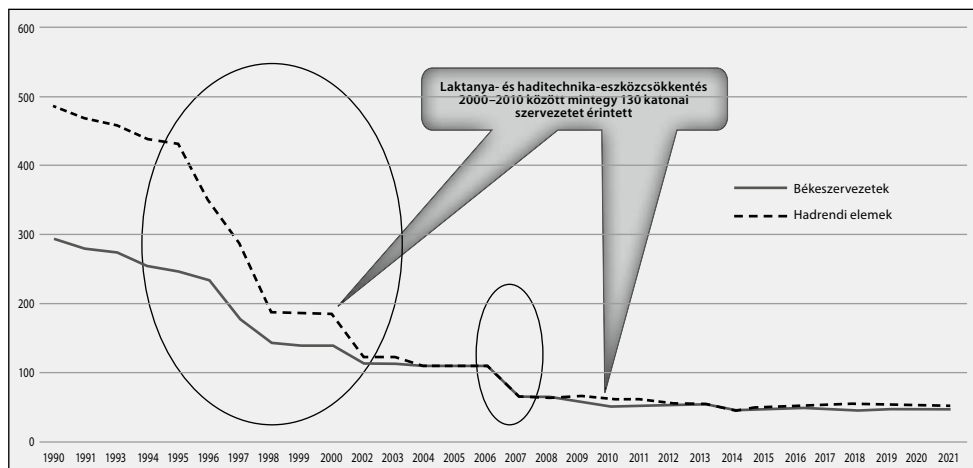
A *Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program* létszámokra vonatkozó célkitűzését országgyűlési határozat²⁰ rögzíti, amely azt mutatja be, hogy a haderőfejlesztésből adódó békeidőszaki feladatok ellátásához – állománykategóriai bontásban – hány fő szükséges.

Összefoglalva: a program végrehajtásának ötödik évében is kijelenthető, hogy 2026-ra – ha a biztonsági környezetünkben további romlás nem következik be, akkor – mintegy 30 ezer aktív szolgálatot ellátó katonára, hozzávetőleg 7-8 ezer honvédelmi alkalmazott-ra, és legalább 20 ezer önkéntes tartalékos katonára lesz szükség. A kitzúzott cél 2022 tavaszán továbbra is reális és tartható helyzetet tükrözött, ami azt is megmutatta, hogy a megalkotott és megtett intézkedések egyértelműen a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program céljait szolgálják. A 2026 utáni haderőfejlesztés viszont további létszámokat igényel, hiszen mindezzel még nem lesz megoldva az országvédelemhez feltétlen szükséges kiképzett tartalékos katonák számának elérése és a rövid időn belül minél nagyobb létszámban bevethető erők biztosítása.

²⁰ 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 21.)

A hadkiegészítés és a tartalékos katonák rendelkezésre állásának és kiképzésének hiányosságaihoz visszatérve el kell ismerni, hogy nem is lett volna nemcsak kívül, de hol és mivel sem, hiszen továbbra is jelentős mértékű volt a laktanyák bezárása és a technikai eszközök számának csökkentése, ami természetesen együtt járt nemcsak a honvédség létszámának további csökkenésével, de jelentős védelmi képességihiányok kialakulásával is.

A következő ábrán – azonkívül, hogy milyen nagyarányú volt a katonai szervezetek megszüntetése és ezáltal nyilván a katonai és a védelmi képességek csökkenése – két fontos dolgot figyelhetünk meg. A nagy volumenű bezárások a NATO-csatlakozás körüli években történtek, majd azt követően 2006–2007-ben, amikor a békeszervezetek száma – és ez a másik mutató, amit megfigyelhetünk – már megegyezett a hadrendi elemek számával.

2. ábra A katonai szervezetek számának alakulása (Szerkesztette a szerző)

Az 1. ábrán megfigyelhető, hogy a *Stratégiai Felülvizsgálat (1999)*, és az *Átfogó Védelmi Felülvizsgálat (2002–2003)*, valamint az *Államháztartás Hatékony Működését Elősegítő Szervezeti Változások (2006 és 2009)* égisze alatt történt nagyarányú csökkentések mellett – amelyekhez hozzájárult a NATO-elvárások szerinti könnyű, expedíciós jellegű, magas bevetettségű haderőstruktúra kialakítása is – elérkeztünk oda, hogy a technikai eszközök is előregedtek, kivonásuk, korszerűsítésük, modernizálásuk időszerevé vált. Nem lehet azt mondani, hogy a katonai vezetés nem foglalkozott volna időben ezzel a kérdéssel, hiszen már 2007-ben az akkori vezérkari főnök részéről, majd 2010-ben az új kormány megalakulását követő második hónapban erről miniszterelnökig menő szóbeli jelentések történtek. A jelentések lényege az volt, hogy már 2009-ben, de legkésőbb 2010-ben döntéseket kell hozni a technikai eszközök további sorsáról.²¹

Vezérkari főnökként 2010 nyarán azt a választ kaptam, hogy a katonai igények jogosak, helytállóak, sőt szükségszerűek, és amint az ország gazdasági helyzete lehetővé teszi, azonnali megvalósítást igényelnek. Ezek után rövid távú célunk nem lehetett más, mint megállítani a katonai képességek további megnyírbálását, a laktanyák bezárását, és „túlélni” azt az időszakot,

²¹ Dönteni kellett arról, hogy az eszközöket kivonjuk a rendszerből, felújítjuk, korszerűsítjük, vagy azokat modernizáljuk, illetve a kivont eszközöket hogyan és mivel pótoljuk.

amíg az ország gazdasági helyzete nem biztosít számunkra zöld utat. A szabad jelzés 2015-ben érkezett meg megfelelő, hosszú távú költségvetési prognózissal együtt, és ezzel kezdetét vehette a már régóta esedékes haderőfejlesztés megtervezése, majd 2017-ben történő beindítása. Időközben a NATO-elvekben is jelentős változások következtek be, mégpedig a korábban könnyű, expedíciós haderő helyett ismét a nehéz képességek iránti elvárások jelentek meg. Többek között – korábban ezért említettem, hogy – nemcsak belső, de külső döntések is hozzájárultak az ország védelmi képességének, ezen belül a honvédség helyzetének alakulásához, valamint ahhoz, hogy milyen mértékű honvédelmi és haderőfejlesztési programra van szükségünk.

A leírtak tükrében végül vessünk egy pillantást a kormányzati ciklusokra jellemző honvédelmi kérdések „fontosságára”.

Terület	1990–1994	1994–1998	1998–2002	2002–2006	2006–2010	2010–2014	2014–2018	2018–2022
Létszám	↓	↓	↓	↓	↓	↑	↑	↑
Technikai eszközök száma	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↑	↑
Illetmények alakulása	—	—	↑ +58,7%	—	—	—	↑ 2015-től +45%	Katona: 5+5+10+10% +500 e Ft fegyverpénz + hathavi fegyverpénz ↑ HAJ*: +20+5+5+5%
Katonai szervezetek száma	↓	↓	↓	↓	↓	↓	↑	↑
Költségvetési finanszírozás	↓	↓	↓	↓	—	↓	↑	↑

* HAJ: honvédelmi alkalmazotti jogviszonyban lévők jövedelme

3. ábra A kormányzati ciklusokhoz kapcsolódó honvédségi mutatók (Szerkesztette a szerző)

A 3. ábrán látható nyilak iránya hűen tükrözi a Magyar Honvédség kormányzati ciklusokban elfoglalt helyét. Mindez azt mutatja, hogy az ország védelmét, az állampolgárok biztonságát védeni hivatott szervezet, a Magyar Honvédség, benne a hazájukat szolgáló katonákkal – nem elvitatva más, úgymint egészségügy, oktatás, szociális gondoskodás és egyéb területek fontosságát – az elmúlt évtizedek „mostohagyereke” volt. Mindez nemcsak az anyagi, de az erkölcsi megbecsülés kudarcát is jelentette, ami megváltoztatta a katona társadalmi viszonyait, közösségi helyét, szerepét és társadalmi elfogadottságát. Ebből a helyzetből is ilyen állapotokból kiindulva kellett hozzáfogni a haderőfejlesztés megkezdéséhez.

A HADERŐFEJLESZTÉS BELSŐ TARTALMA

Egy haderőnek az előtte álló feladatok kezeléséhez és megoldásához szükséges képességekkel kell rendelkeznie ahhoz, hogy a korábban felsorolt kihívásoknak meg tudjon felelni. Vagyis már a tervezés megkezdésekor²² elsődleges szempont volt, hogy milyen kompetenciákkal rendelkező katonákra van szükség, és mindezt milyen oktatás, képzés és kiképzés mentén

²² Pölöskei János ezredes: A képességalapú haderőtervezés. Honvédségi Szemle, 2021/6., 36–46. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/633/603> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 23.)

lehet és kell fejleszteni. Milyen képességeket biztosító felszerelések, eszközök, eljárásrendek, anyagi-technikai készletek, milyen parancsnoki vezetési és irányítási rendszerek és eszközök – csak hogy néhány dolgot említsek – kellene, hogy a Magyar Honvédség rendelkezésére álljanak. A legalapvetőbb képességek, amelyeket a haderőtervezésnél kiindulópontként kezeltünk:

- a humán, vagyis az emberi erőforrás mindenoldalú biztosításának és a hozzá kapcsolódó oktatás és képzés, valamint a kiképzés egységének képességszükségletét;
- a haditechnikai eszközök alkalmazói és felhasználói képességigényét;
- az infrastrukturális elhelyezést és a különböző szintű kiszolgálási feladatokat;
- a korszerű irányítást és vezetést biztosító vezetési elemek és eszközök képességszükségletét, és mindezeket rendszerszemléletű²³ megközelítésben.

Emellett – a más országoktól való függőségünk csökkentése érdekében – a hazai hadiipari termelés feltételeinek és a hozzá tartozó kutatás, fejlesztés és innovációs képesség megteremtését is előtérbe kellett helyeznünk. Így alakult ki, hogy a nevezett honvédelmi és haderőfejlesztési programnak két nagy területét különböztethetjük meg.

A program egyik ága – annak honvédelmi része – magáról a katonáról szól, vagyis *magát az embert állítja a középpontba*, az ő felkészítését, a társadalomban elfoglalt helyét és szerepét, megbecsülésének fontosságát hangsúlyozza, valamint a HONVÉDELEM társadalmasításának feladatait, ezen belül is kiemelten a katonai pályára irányítást szolgáló hazafias honvédelmi nevelés formáit és fázisait, továbbá az önkéntes katonai szolgálat feladatait foglalja magában.

A program másik – haderőfejlesztési, ún. *haditechnika és hadiipar* – ágában a haditechnikai eszközök és felszerelések, valamint a szükséges vezetési eszközök és rendszerek beszerzése és kiépítése, a szükséges infrastrukturális beruházások milyensége és mennyisége, az új magyar hadiipar létrehozása, illetve az ehhez szükséges kutatás, fejlesztés és innováció egységét biztosító feladatok szerepelnek.

A program a 2017-es elindításától 2026-tal bezáróan (10 éves fejlesztési terv) határozza meg az elvégzendő feladatokat, de napjainkban már 2032-es kitekintéssel, a 2030-as elgondolások mentén halad annak megvalósítása.

Időközben, 2021-ben Brüsszelben a NATO csúcsertekezletén – még a NATO soron következő, vagyis a nyolcadik stratégiai koncepciója²⁴ előtt – elfogadásra került a NATO 2030-ig tartó „menetrendje”, amelyet tanulmányozva láthatjuk, hogy a nemzeti haderőfejlesztési elgondolásunk teljes mértékben összhangban van a NATO céljaival²⁵ és a NATO-főtitkár, Jens Stoltenberg kijelentésével, miszerint „*ahogy a világ változik, a NATO is változni*

²³ Ludwig von Bertalanffy szerint: „A rendszer egymással kölcsönhatásban álló elemek olyan együttese, amelyre bizonyos rendszertörvények alkalmazhatók. Az elem a rendszer olyan része, összetevője, amelyet az egész vizsgálata érdekében célszerű megkülönböztetni.” Máshol Ludwig von Bertalanffy szerint: „Egy rendszert, legyen az élő organizmus vagy a társadalom, a következők jellemzik: teljesség, növekedés, különbözőség, hierarchikus felépítettség, dominancia, ellenőrzés és verseny.” Idézi Sasvári Péter: Rendszerszemlélet és rendszerelmélet. In: Sasvári Péter (szerk.): Rendszerelmélet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 33. http://real-eod.mtak.hu/9262/1/Rendszerelmélet_10.36250_00734.02.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 11. 23.) Lásd még Szlovák Éva – Gyarakai F. Frigyes: Rendszerszemlélet. Kislexikon. http://www.kislexikon.hu/rendszerszemlelet_a.html (Letöltés időpontja: 2022. 11. 23.)

²⁴ NATO 2022 – Strategic Concept. <https://www.nato.int/strategic-concept/> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 21.)

²⁵ What is NATO 2030? Factsheet, 06. 2021. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/2106-factsheet-nato2030-en.pdf (Letöltés időpontja: 2022. 11. 23.)

fog”²⁶ Mi is ilyen gondolatmenet szerint alkottuk meg a programot, és a jövőben is ezt kell követnünk, hogy mindig készen álljunk és képesek legyünk szembenézni a „holnap kihívásaival”²⁷

4. ábra A Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program kiemelt elemei (Szerkesztette a szerző)

A STRATÉGIAI SZINTŰ VEZETÉS-IRÁNYÍTÁS ÉS ELLENŐRZÉS EGYSÉGÉNEK MEGTEREMTÉSE

A program sikeres megvalósításához egy új minisztériumi struktúra lett kialakítva, megszüntetve annak katonai és politikai vezetésű integráltságát. Ezáltal megalakulhatott egy stratégiai szintű önálló katonai vezetési elem, a Magyar Honvédség Parancsnoksága. Ezzel egy időben a minisztériumban a katonai vezetési elem (Honvéd Vezérkar) viszont megszűnt, helyébe a honvédelmi ügyekért felelős szervezeti blokk került létrehozásra, élén a honvédelmi ügyekért felelős államtitkárral (HOÁT). A törvény erejénél fogva²⁸ ebbe a beosztásba csak olyan személy kerülhetett, akinek bár sokéves katonai szakmai felkészültsége és tapasztalata van, de feladatait állami felső vezetőként, nem pedig katonaként látja el. Ezáltal a civil kontrollt is ellátó minisztériumban – bár feladatait „katonai gondolkodással” és szakmai tapasztalattal felvértezve tervezi, szervezi és vezeti –, mégsem lehet kérdés vagy vita arról, hogy ki az első számú katona.

Ugyanakkor a minisztériumon belüli jelenlétével, a miniszteri döntéshozatal állandó és aktív szereplőjeként, katonaszakmai szempontok alapján segítve a minisztérium irányító, feladatszabó és ellenőrző munkáját, támogatja a Magyar Honvédség parancsnoka elgondolásának, a honvédség igényeinek a megvalósítását. Vagyis a HOÁT egyrészt aktív résztvevője a politikai és a katonai feladatok összehangolásának, másrészt a katonai igények szakszerű,

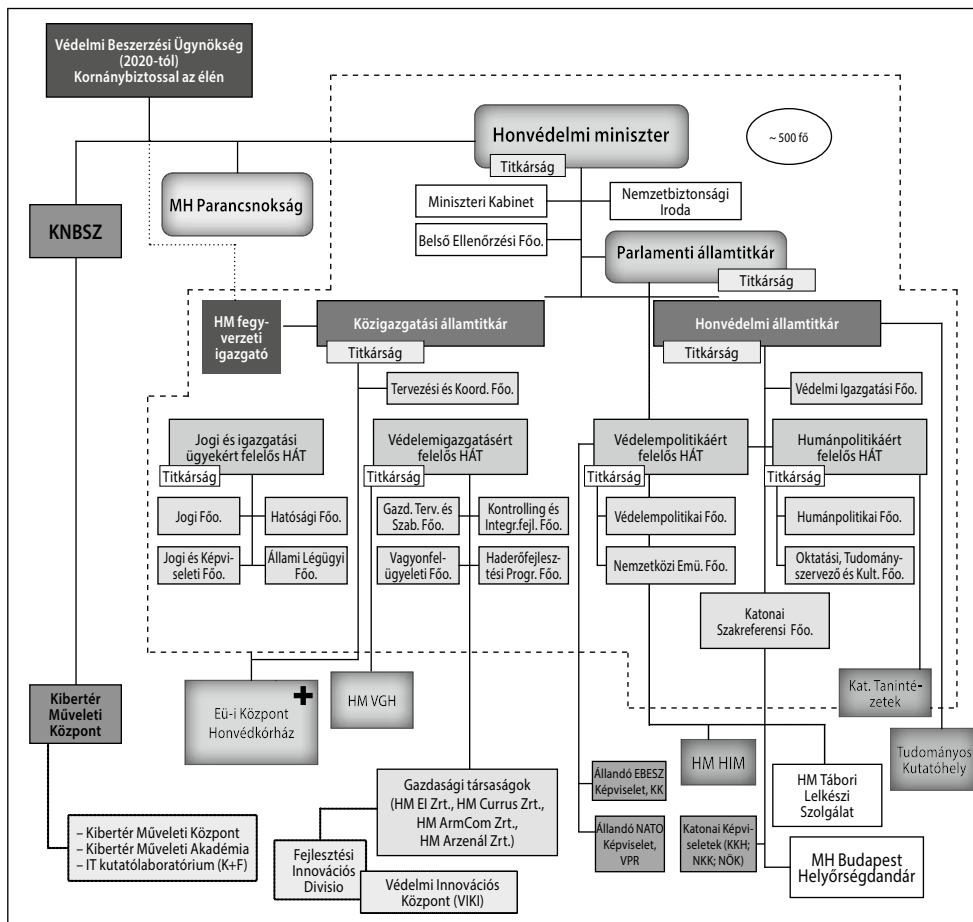
²⁶ NATO 2030: Making a strong Alliance even stronger. <https://www.nato.int/nato2030/> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 23.)

²⁷ Szenes Zoltán (szerk.): A mai NATO – A szövetség helyzete és feladatai. HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, 2021.

²⁸ 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. 13 § (3). Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100140.TV&searchUrl=/gyorskereso> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 24.)

a minisztériumon belüli állandó képviselőtének, egyben a közigazgatási államtitkárral (KÁT) közösen ellátja a tárca közötti honvédelmi, azon belül a védelemigazgatási feladatokat.

A vezérkari főnökség feladatai – mint stratégiai katonai feladatok – a parancsnoksághoz kerültek. Így egy letisztult, áttekinthető és hatékony stratégiai vezetési szint jött létre egy-egy politikai, közigazgatási és honvédelmi kérdésekkel foglalkozó és a hozzájuk tartozó szakterületükért felelős szervezeti egységekkel.

5. ábra A Honvédelmi Minisztérium szervezete 2019-ben (Szerkesztette a szerző)

Ez a vezetési struktúra és feladatmegosztás biztosította a mindenkori és időbeni döntéshozatalt, valamint a hozzá tartozó feltételbiztosítás megteremtését, a rugalmas reagálást és a szoros együttműködést a tárcaikkal, illetve a nemzetközi szervezetekkel.²⁹

²⁹ A törvényben meghatározott alapfeladatokon túl biztosította az illegális migráció elleni fellépést, a koronavírus-járványból és az orosz–ukrán háborúból adódó feladatok, továbbá (ezekkel egy időben) a Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program időarányos, egyes területeken szükség szerint előrehozott feladatainak megvalósítását is.

Az új minisztériummal szemben hármas alapkövetelmény került meghatározásra:

1. legyen képes a kormány politikai döntései és célkitűzései alapján a felsőszintű katonai vezetés – vagyis a Magyar Honvédség parancsnoka – számára³⁰ pontos, érthető és számonkérhető feladatot meghatározni;
2. teremtsen meg és biztosítsa a Magyar Honvédség számára a meghatározott feladatok végrehajtásához szükséges feltételeket – „pénzt, paripát, fegyvert a katonának”;
3. a civil kontroll ellátása mellett folyamatos ellenőrzéssel kövesse nyomon a biztosított feltételek felhasználásának szakszerűségét és szabályosságát.

A beszerzések lebonyolításáért a Védelmi Beszerzési Ügynökség volt a felelős, amelynek élén a Honvédelmi Minisztérium fegyverzeti igazgatója állt, kormánybiztosi megbízással.³¹

Az előzőekben leírtak – bár röviden, de – lényegi betekintést engedtek a folyamatban lévő honvédelmi és haderőfejlesztési program megvalósításának időszerűségével, a kiváltó okok összefüggéseivel és a program belső tartalmával kapcsolatosan.

A tanulmány következő részében a program honvédelmi ágával, vagyis a katona és a társadalom közötti viszonytal kivánok foglalkozni – mindenekelőtt a katonai életpálya fontosságának vizsgálatára és az életpálya-modell lényegi elemeinek elemző-értékelő bemutatására támaszkodva.

(A tanulmány második részét folyóiratunk 2023/2. számában közöljük.)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 2004. évi CV. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400105.TV>
- 2011. évi CXIII. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.TV>
- 25/2018. (X. 31.) OGY határozat a Magyar Honvédség részletes bontású létszámáról. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A18H0025.OGY>
- 2021. évi XCIII. törvény a védelmi és biztonsági tevékenységek összehangolásáról. Nemzeti Jogszabálytár. <https://njt.hu/jogszabaly/2021-93-00-00>
- 2021. évi CXL. törvény a honvédelemről és a Magyar Honvédségről. Jogtár. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2100140.TV&searchUrl=/gyorskereso>
- A honvédség aktuális külföldi katonai missziói. Országgyűlés Hivatala, Infojegyzet, 2020/62., 2020. 10. 02. https://www.parlament.hu/documents/10181/4464848/Infojegyzet_2020_62_honvedsegi_missziok.pdf/9fe7c180-a8a9-8573-c1ed-754bca3e026a?t=1601625018866

³⁰ Lásd a változást, különösen az alábbi jogszabályok és jogszabályi helyek tartalma kapcsán: A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2004. évi CV. **törvény**. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400105.TV> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 24.); A honvédelemről és a Magyar Honvédségről, valamint a különleges jogrendben bevezethető intézkedésekről szóló 2011. évi CXIII. **törvény**, 22. §. Jogtár. <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100113.TV> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 24.); A honvédelemről és a Magyar Honvédségről szóló 2021. évi CXL. **törvény** 8. §.

³¹ A Kormány 1325/2018. (VII. 18.) Korm. határozata a nemzeti védelmi ipari és védelmi célú fejlesztésekért, valamint a haderő-modernizáció koordinálásáért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól. Magyar Közlöny, 2018/113., 26 809. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK18113.pdf> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 21.); Megalakult a Védelmi Beszerzési Ügynökség. Haború Művészete, 2020. 01. 17. <https://www.haborumuveszete.hu/phirek/9/egyeb-hirek/megalakult-a-vedelmi-beszerzesi-ugynokseg> (Letöltés időpontja: 2022. 11. 21.)

- A Kormány 1325/2018. (VII. 18.) Korm. határozata a nemzeti védelmi ipari és védelmi célú fejlesztésekért, valamint a haderő-modernizáció koordinálásáért felelős kormánybiztos kinevezéséről és feladatairól. Magyar Közlöny, 2018/113., 26 809. <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK18113.pdf>
- Aronsson, Lisa – O'Donnell, Molly: *Smart Defense and the Future of NATO: Can the Alliance Meet the Challenges of the Twenty-First Century?* Conference Report, Chicago Council on Global Affairs, 03. 28–30. 2012., Chicago, Illinois. https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Conference_Report.pdf
- Az Észak-atlanti Szerződés. 1949. 04. 04. NATO E-Library. https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17120.htm?selectedLocale=hu
- Isaszegi János: *A 21. század élettérháború a földért, a vízért, az élelemért, a... létezésért. Válság-övezetek konfliktusai és háborúi.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2015.
- Majomhímlő – WHO: mpox lesz a betegség új elnevezése. MTI, 2022. 11. 28. <https://hirado.hu/kulfold/cikk/2022/11/28/majomhimlo-who-mpox-lesz-a-betegseg-uj-elnevezese>
- Megalakult a Védelmi Beszerzési Ügynökség. Híború Művészete, 2020. 01. 17. <https://www.haborumuveszete.hu/phirek/9/egyeb-hirek/megalakult-a-vedelmi-beszerzesi-ugynokseg>
- Nagy Levente – Czigány István – Domokos György – B. Szabó János – Tóth Ferenc: *Raimondo Montecuccoli és műve.* In: Raimondo Montecuccoli: A magyarországi török háborúkról. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019, 11–33. http://real.mtak.hu/92823/7/12_Montecuccoli_Magyarorszag_i_torok_haboruk.pdf
- NATO 2022 – Strategic Concept. <https://www.nato.int/strategic-concept/>
- NATO 2030: Making a strong Alliance even stronger. <https://www.nato.int/nato2030/>
- Pölöskei János: *A képesség alapú haderőtervezés.* Honvédségi Szemle, 2021/6., 36–46. <https://kiadvany.magyarhonvedseg.hu/index.php/honvszemle/article/view/633/603>; DOI: 10.35926/HSZ.2021.6.3
- Sasvári Péter: *Rendszerszemlélet és rendszerelmélet.* In: Sasvári Péter (szerk.): Rendszerelmélet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest. http://real-eod.mtak.hu/9262/1/Rendszerelmelet_10.36250_00734.02.pdf
- Siposné Kecskeméthy Klára: *NATO-csúcstalálkozó az elretentés és a védelem jegyében (Varsó, 2016. július 8–9.).* Hadtudomány, 2017/1–2., 114–126. https://www.mhtt.eu/hadtudomany/2017/2017_1-2/HT_2017_114-126.pdf; DOI: 10.17047/HADTUD.2017.27.1–2.114
- Sticz László: *A logisztikai munkafolyamatok program alapú támogatása.* Doktori (PhD) értekezés. ZMNE, 2010. <https://nkerepo.uni-nke.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/12192/ertekezes.pdf;jsessionid=BB7A4C29EE59513A596DD2E0414DDFDE?sequence=1>
- Szenes Zoltán (szerk.): *A mai NATO – A szövetség helyzete és feladatai.* HM Zrínyi Térképészeti és Kommunikációs Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, 2021.
- Szlovák Éva – Gyaraki F. Frigyes: *Rendszerszemlélet.* Kislexikon. http://www.kislexikon.hu/rendszersemelet_a.html
- Tálás Péter: *Negyedszázad magyar haderőreform-kísérleteinek vizsgálódási kereteiről.* In: Tálás Péter – Csiki Tamás (szerk.): Magyar biztonságpolitika, 1989–2014. Tanulmányok. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Budapest, 2014, 9–22.
- The North Atlantic Treaty. Washington D.C., 04 April 1949. NATO E-Library. https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_17120.htm
- What is NATO 2030? Factsheet, 06. 2021. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2021/6/pdf/2106-factsheet-nato2030-en.pdf
- <https://www.parlament.hu/irom41/00503/adatok/fejzetek/13.pdf>